

Borba Komunističke partije Jugoslavije za uticaj u sindikatima u Bosni i Hercegovini uoči drugog svjetskog rata*

Ahmed Hadžirović

U programima sindikalnih saveza koji su djelovali u Jugoslaviji u vremenu neposredno poslije preovladavanja ekonomske krize, pa do aprila 1941. godine, redovno se nalaze i stavovi da su oni takve organizacije radničke klase koje se isključivo brinu za poboljšanje ekonomskog, socijalnog i kulturnog položaja svoga članstva, a da politički ne zavise ni od kakve partije niti se uopšte angažuju u političkim pitanjima. Unošenje ovakvih stavova u programe i pravila strukovnih saveza i sindikalnih centrala može se objasniti željom tih organizacija da ne dođu u sukob sa organima vlasti, koja još od »Obznane« ne odobrava ni jedna pravila radničkih strukovnih organizacija ako u njima nije jasno naglašeno da su to organizacije koje se ne bave politikom i da su neovisne od svih političkih partija. Stvarno, u periodu o kome želimo govoriti nije bilo nijednog značajnijeg sindikalnog saveza na koji jedna ili više političkih partija nije ostvarivala svoj uticaj i preko njega postizala željene rezultate. Zapravo, najveći broj sindikalnih saveza direktno su osnovale pojedine političke partije koje su i na taj način nastojale da prošire i ojačaju svoj uticaj. Tako je osnivač i stalni patron Hrvatskog radničkog saveza bila Hrvatska seljačka stranka, Jugoslovenska nacionalna stranka (JNS) osniva svoj sindikat, Jugoslovenska radikalna zajednica svoj Jugoslovenski radnički savez, JUGORAS itd. Socijalisti i socijaldemokrati su osnivači i dugo vremena stvarni gospodari Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije (URSSJ-a) i Opšteg radničkog saveza (ORS-a), a i druge političke partije se ne odriču želje da ostvaruju uticaj na tako značajnu i brojnu kategoriju stanovništva kakvu predstavlja radništvo. Zbog toga se u zemlji vrlo često odvijala interesantna borba političkih partija za ostvarenje uticaja na pojedine sindikalne saveze ili čak i borba više partija za uticaj u jednom sindikatu. Režim je redovno, pored toga što je u ovo vrijeme imao svoj sin-

dikalni savez koji je osnovao po ugledu na slične organizacije u Italiji i Njemačkoj i u koji su radnici često upisivani i protiv svoje volje, pa i bez svog znanja, nastojao da obezbijedi uticaj i u drugim, naročito značajnijim i većim sindikalnim centralama. U tom nastojanju on je imao prilično uspjeha i posredstvom svojih ljudi u raznim savezima ili drugim sredstvima koja su mu stajala na raspolaganju regulisao odnose među raznim sindikalnim savezima, onemogućavao jačanje jednog, a pomagao snaženje drugog sindikalnog saveza i uopšte predstavljao vrlo značajan faktor u radu i razvoju sindikalnog pokreta u zemlji.

Komunistička partija Jugoslavije, poslije zabrane Nezavisnih sindikata 6. januara 1929. godine i progona, hapšenja i provala partijskih organizacija koje su uslijedile poslije proglašenja diktature, dugo vremena nije mogla da se sasvim sredi i ostvari neki značajniji uticaj na sindikalni pokret. Doduše, vrijeme od 1929. do kraja 1934. godine svakako predstavlja period stagniranja i slabljenja radničkih sindikalnih organizacija do čega dolazi iz više različitih razloga, pa se u to vrijeme i onako nisu mogli očekivati neki veći rezultati ni od jednog saveza niti je bilo koja partija, jer su uostalom diktaturom zabranjene i sve političke partije, mogla tada postići neki zapaženiji rezultat. Istina, pojedinačnog rada je bilo, kao što je bilo i nekih grupnih pokušaja u pojedinim, uglavnom izolovanim mjestima, ali to svakako nije moglo bitnije uticati na opšti tok i razvojnu liniju sindikata.

Poslije zabrane Nezavisnih sindikata, Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije je formirao komisiju od pet članova među kojima su bili: Blagoje Parović, Dragutin Saili i Grga Jankes, koja je trebalo da prouči novonastale uslove rada u sindikatima i iznađe najpodesniju formu rada u tim uslovima. Na više sastanaka ove komisije prisustvovao je i organizacioni sekretar Centralnog komiteta KPJ Đuro Đaković, što jasno kazuje koliki je značaj pridavan njenom radu. Komisija je prethodno razmatrala mogućnosti rada komunista u Ujedinjenom radničkom sindikalnom savezu i Hrvatskom radničkom savezu, ali je ipak odlučila da je najbolje organizovati ilegalne sindikate. Pitanje organizovanja ovih sindikata bilo je razmatrano na više sastanaka. Bilo je nekoliko pokušaja organizovanja, ali se na kraju uvidjelo da ova forma rada u sindikatima nije podesna, pa je bez neke zvanične odluke napuštena.¹⁾ U nekim dijelovima zemlje ipak su formirani ilegalni sindikati i komunisti su u njima djelovali, ali se od 1932. godine oni više ne pominju. U periodu od napuštanja ilegalnih sindikata kao forme djelovanja komunista pa do Četvrte zemaljske konferencije KPJ bila je prihvaćena ideja o RSO — revolucionarnoj sindikalnoj opoziciji kao novom vidu djelovanja komunista u sindikatima, da bi na kraju Četvrta zemaljska konferencija KPJ, održana 24. XII 1934. g. u Ljubljani, donijela odluku da se zbog zabrane svih ilegalnih revolucionarnih organizacija komunisti mnogo više angažuju u postojećim legalnim reformističkim, režimskim i drugim masovnim organizacijama i da tamo rade na razvijanju i vođenju borbi radnika, da nastoje uspostaviti akciono jedinstvo radnika, da u

*) Ovaj rad je pročitao na naučnom skupu »Teorija i praksa KPJ — SKJ u borbi za slamanje kapitalizma i izgradnju socijalističkog društva« održanom u Splitu 29—31. oktobra 1969. godine.

¹⁾ O ovom više vidjeti Grga Jankes, *Zapisi ilegalaca*, Beograd 1960, str. 49 i 50.

sindikativima vode borbu protiv svih onih koji onemogućavaju jedinstvo radničke klase i protiv se pretvaranju postojećih sindikalnih organizacija u organe klasne borbe.²⁾

Od odluke donesene na Četvrtoj konferenciji, koja je komunistima nalagala ulazak u sindikate, radnička sportska i kulturno-prosvjetna društva, biblioteke itd., počinje kurs povezivanja Partije sa širim slojevima naroda, odnosno njena borba za uticaj u sindikatima i pretvaranje sindikata u organe klasne borbe. Konferencija je uz odluku o ulasku komunista u sindikate donijela i konkretna uputstva o uslovima rada u sindikatima, metodama kojima se služe rukovodstva tadašnjih sindikalnih pravaca i struja, ciljevima komunista, kako se oni ostvaruju itd. Na konferenciji su takođe doneseni i zaključci o jedinstvu sindikata na klasnoj bazi. Prema tim zaključcima, komunisti bi morali preuzeti u svoje ruke inicijativu za ostvarenje akcionog jedinstva proletarijata i ujedinjenje sindikalnog pokreta.³⁾

U pronalaženju najpodesnije forme djelovanja komunista u sindikatima prilično se lutalo. Već smo pomenuli neuspjeli i u osnovi pogrešni pokušaj stvaranja nelegalnih sindikata. Parola o stvaranju Revolucionarne sindikalne opozicije (RSO), umnogome podsjeća na kritikovanu i napuštenu ideju o ilegalnim sindikatima, pa ni ona nije u praksi provedena. Na kraju je usvojen kurs na masovni pokret unutar slobodnih sindikata koje se na taj način želi osvojiti i u cjelini pretvoriti u organe klasne borbe.

Ova i slična lutanja u KPJ posljedice su sektaštva koje se još uvijek povlačilo, a i uticaja opšte linije Kominterne, koja je u sebi takođe nosila sektaštvo. Ti recidivi su veoma otežavali komunistima pronalaženje najboljih oblika za aktiviranje revolucionarnih snaga u zemlji u borbi za demokratiju. Oni su otežavali povezivanje komunista s masama u okviru postojećih organizacija bez obzira na to pod čijim su momentalnim rukovodstvom i uticajem bile. Zbog toga dolazi do stvaranja konstrukcija kao što su: nelegalni sindikati, Revolucionarna sindikalna opozicija i druge (Revolucionarni seoski komiteti, Slovenački nacionalni revolucionari). Revolucionarna sindikalna opozicija kao novi samostalni ilegalni revolucionarni sindikat bila bi u stvari paralelna organizacija radnika komunista koji su i tako već organizovani u nelegalnoj Komunističkoj partiji Jugoslavije, a to nikako nije moglo voditi novopoklamovanoj ideji pomaganja sindikalnog jedinstva, nego suprotno — izolaciji komunista i njihovih simpatizera od ostalog članstva u sindikatima. Donoseći ovu odluku, tadašnje rukovodstvo KPJ je, po svemu sudeći, pokazalo da ono ne poznaje dovoljno situaciju na terenu pa zbog toga nije ni moglo ocijeniti šta se gdje može postići i šta se od članstva može zahtijevati. Zato se s pravom može postaviti pitanje da li su komunisti u pojedinim pokrajinama zemlje, s obzirom na njihov broj i stanje partijskih organizacija, makar se i potpuno angažovali na zadacima koje su pred njih postavljeni u pogledu rada u sindikatima, radničkim kulturnim i sportskim društvima itd., mogli ostvariti ono što se od njih zahtijevalo.

²⁾ Istorijski arhiv KPJ, tom II, Kongresi i zemaljske konferencije KPJ 1919—1938, Beograd 1950, str. 238.

³⁾ Isto, str. 241.

U raznim dijelovima zemlje direktiva za ulazak komunista u sindikate je različito primljena i provedena. Negdje je, kao u Hrvatskoj, Sloveniji pa i Srbiji odmah započeto njeno provođenje što se brzo moglo osjetiti po porastu broja članova URSS-a, a negdje, kao, na primjer, u Bosni i Hercegovini, odluka nije provedena sve do kraja 1938, odnosno početka 1939. godine. Doduše; ni u Sloveniji ni u Hrvatskoj komunisti se nisu striktno pridržavali uputstava o stvaranju Revolucionarne sindikalne opozicije, jer, iako su je formirali, oni su je znatno modifikovali i prilagodili realnim potrebama prakse.

Saopštavajući svoju odluku o ulasku komunista u sindikate, rukovodstvo KPJ u pismu upućenom »Svim mesnim organizacijama i članovima KPJ«⁴⁾ upoznaje ih sa odlukom i daje im uputstva kako da je provedu, šta ima da rade u sindikatima, kako da se organizuju na tom poslu. Ističući objektivno teškoće koje su doprinijele dotadašnjem slabom radu u sindikatima, uputstvo podvlači i nepravilan, likvidatorski stav jednog dijela partijskog rukovodstva i članstva prema sindikalnom radu, frakcijsku borbu i sektašenje, što je sve dovelo do slabosti i izolovanosti komunista u sindikatima. U pismu se kaže: »Zbog svega toga mi danas — kad borba radnih masa i duboka ekonomska kriza potresa temelje vojnofašističke diktature — nemamo masovnih revolucionarnih sindikalnih organizacija koje bi bile u stanju organizovati i predvoditi borbu radničke klase za njene svakodnevne zahtjeve i razvijati je u pokret za obaranje vojnofašističke diktature, pa borba radničke klase zaostaje za borbom ostalih radnih slojeva. Stvoriti takve organizacije, organizovati i sprovoditi svakodnevnu borbu radničke klase — to je glavna, centralna zadaća svega našeg pokreta. Otuda najglavnija zadaća svake naše organizacije i svakog komunista, bez razlike je li on vezan partijskom organizacijom ili nije — organizovati, pripremiti i predvoditi svakodnevnu borbu radnika u svojoj fabrici, svome mestu i borbu radnih slojeva u svojoj okolini.«⁵⁾ Zbog ovakvog stanja CK KPJ u saglasnosti sa Kominternom svojim organizacijama i članovima izdaje direktive da svi moraju ulaziti u postojeće reformističke sindikate, a tamo gdje takvih sindikata nema da moraju sami organizovati sindikate pod ma kakvom firmom i prikrićem.⁶⁾

Na odluku komunista da uđu u sindikate reagovala je na svoj način vlast, a i socijalističko vođstvo reformističkih sindikata. I jedni i drugi su se spremali da to onemoguće i učinili su šta je u njihovoj moći u tom pravcu, ali u tome nisu uspjeli.

U Bosni i Hercegovini među sindikalnim savezima gotovo ravnopravnu borbu za prestiž vode Ujedinjeni radnički sindikalni savez, Hrvatski radnički savez i Jugoslovenski radnički savez. Posebnost sindikalnog pokreta u BiH, međutim, ne dolazi ni zbog HRS-a ni zbog JUGORAS-a, koji ovdje postoje i rade kao i u ostalim dijelovima zemlje i uz istu podršku svojih osnivača i zaštitnika, nego je ona vezana za URSS i ulazak komunista u taj savez. Ona se zapravo ogleda u tome što komunisti u Bosni i Hercegovini, i pored odluke Četvrte zemaljske konferen-

⁴⁾ Kopija originalnog dokumenta, kucana mašinom sitnim slogom, latinicom, iz arhive Kominterne nalazi se u Arhivu IRP Jugoslavije, Beograd, br. 187/IV; AIRP Sarajevo posjeduje ovjereni prepis kojim sam se i služio.

⁵⁾ Isto.

⁶⁾ Isto.

cije o ulasku komunista u sindikate dugo vremena ne postupaju tako. Na moguće pitanje zašto je to tako može se navesti sljedeće: Prvo, uticaj socijalista na radnički pokret u BiH je tradicionalno vrlo jak, a zatim oni raspolazu brojnim i sposobnim kadrom koji ima i svoju afirmaciju i ugled među radništvom. Drugo, što je Komunistička partija u Bosni i Hercegovini poslije provala 1932. i 1935/36. godine ostala brojčano slaba i razbijena i sve do 1938. godine nije imala ni pokrajinskog rukovodstva; i treće, što je i ono malo, mahom neiskusnog kadra, imalo pogrešan stav prema sindikatima i radu i ulozi komunista u njima.

Veliki uticaj socijalista na radnički pokret u Bosni i Hercegovini u ovom vremenu zasniva se na sljedećem: Izuzev kratkotrajnog perioda 1919. i 1920. godine, kada je Komunistička partija Jugoslavije radila legalno i djelatnosti Nezavisnih sindikata do njihove zabrane, koja je u BiH uslijedila već u 1924. godini, sve ostalo vrijeme od prvih početaka organizovanog djelovanja radničke klase u BiH do kraja 1934. godine radnički pokret BiH se razvijao i djelovao gotovo isključivo u znaku i pod neposrednim rukovodstvom socijalista. Zato je ovdje bilo vrlo teško boriti se protiv toga uticaja, jer se često moralo boriti i protiv već formiranog mišljenja kod velikog dijela radnika o načinima borbe radničke klase i o tome ko treba da rukovodi tom borbom. Pogotovu je to bilo teško malobrojnim članovima Partije, uglavnom intelektualcima koji nisu imali ni iskustva u ovoj vrsti aktivnosti, a protiv sebe su imali rutinirane funkcionere socijalista kakvi su bili braća Jakšići, Mato Marić, Filip Dujlović, Jozo Jurić i drugi, koji su, uz to, zauzimali i vrlo važne položaje u radničkim ustanovama i organizacijama.⁷⁾ Ako se tome doda i povećana budnost socijalista kada su saznali za namjere komunista i borbenost koja se može objasniti samo strahom da ne izgube uticajna mjesta na kojima su se nalazili, onda nije teško shvatiti što njihov otpor nije sasvim slomljen sve do 1940. godine. Ipak, i pored svih teškoća, žestokih otpora socijalista, slabosti i propusta komunista, ne može se reći da Partija i ovdje, apstrahujući izuzetke, nije uspjela da URSS-ove organizacije pretvori u borbene organizacije radničke klase. To je ostvareno sa priličnim zakašnjenjem, ali je ipak ostvareno, što su najbolje pokazale akcije radnika Mostara, Sarajeva, Banjaluke, Ljubije i drugih mjesta u kojima je ispoljeno jedinstvo radnika i njihova svijest o potrebi klasne borbe. Naročito se to moglo vidjeti poslije zabrane URSS-a decembra 1940. godine i poslije pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu 27. marta 1941. godine kada je bosanskohercegovačko radništvo jedinstveno istupilo protiv tih koraka vlade.

Direktivu Komunističke partije za ulazak njenih članova u sindikate do ljeta 1938. godine ovdje praktično nije imao ko sprovoditi. Tek tada je nakon dužeg vremena ponovo formirano pokrajinsko partijsko rukovodstvo,⁸⁾ a dotadašnji partijski rad, ukoliko ga je bilo, odvijao se u

⁷⁾ Radi primjera navešćemo: Jovo Jakšić je dugogodišnji sekretar Radničke komore u Sarajevu, Sreten Jakšić je bio upravnik Okružnog ureda za osiguranje radnika, Mato Marić je povjerenik komore u Zenici i isto tako dugogodišnji sekretar Saveza rudarskih radnika BiH, Filip Dujlović je niz godina predsjednik Saveza drvodjeljaca itd.

⁸⁾ Na Pokrajinskoj partijskoj konferenciji u Mostaru avgusta 1938. godine u Pokrajinski komitet KP za BiH ulaze Mustafa Muja Pašić (sekretar), Rudi Hrozniček, Karlo Batko, Uglješa Danilović i Pašaga Mandžić.

izolovanim partijskim organizacijama po pojedinim mjestima. Izuzetak u tom pogledu predstavljali su Mostar i Banjaluka, gdje su postojale jače partijske organizacije i gdje su pojedinci još odranije bili uključeni i u rad sindikata. Promjena na čelu centralnog partijskog rukovodstva pozitivno se odrazila i na rad organizacija u Bosni i Hercegovini gdje se partijske organizacije organizaciono konsoliduju i međusobno povezuju. Obnavljanje partijskih organizacija i formiranje rukovodstva omogućilo je veću aktivnost komunista i u sindikatima. Početak njihove veće angažovanosti u sindikatima u BiH tako ipak pada na kraj 1938. godine.

Tada je naročito živo bilo u Sarajevu, gdje je od nekoliko komunista, pojedinaca, do 1940. godine broj članova Partije narastao na 103. Partijska organizacija je u gradu formirana nešto prije reorganizacije Pokrajinskog komiteta 1939. godine, a bio je formiran i Mjesni komitet. Ubrzo nakon formiranja ove partijske organizacije u gradu je nikao cijeli niz organizacija.⁹⁾

U Sarajevu su komunisti uspjeli da potpuno preuzmu nekoliko strukovnih saveza i više sindikalnih podružnica, ali nikad nisu uspjeli da ostvare značajniji uticaj na Oblasno rukovodstvo URSS-a, koje su ovdje čvrsto u rukama držali socijalisti. Komunisti su naročito bili jaki u sindikatu metalaca, gdje su djelovali članovi Partije: Lezo Perera, Milutin Đurašković, Mustafa Dovadžija, Mile Perković, Avdo Hodžić, Rafo Gaon, Cezar Konforti, Mihajlo Popović, Ješua Abinun i Mento Eskenazi. Isto tako jak uticaj su imali u sindikatu tekstilaca gdje su djelovali: Jovanka Čović, Esad Čengić, Ankica Pavlović, Hanika Altarac i Roza Papo. I u drugim sindikatima su takođe djelovali. U SBOTIČ-u su radili Nisim Albahari, Vladimir Perić, Jakica Gaon i dr., u Fabrici duhana djeluju Nikola Cvijetić i Aziz Čengić, a u radu podružnica na području grada uključeni su još i Vaso Miskin, Vojo Ljujić, Savo Trikić, Joso Radić, Slavko Engl, Slaviša Vajner, Hasan Brkić, Pavle Goranin, Lulo Frković i drugi.

Sarajevski komunisti su tih godina uspostavili tijesnu saradnju sa sindikalnim organizacijama i komunistima iz Kaknja, Breze, Zenice, Vareša i drugih mjesta, koja su posjećivali i pomagali u radu.¹⁰⁾

Dobar broj komunista koji su radili u sindikatima sasvim se posvetio tom radu i nastojao je da svojim radom što više doprinese uspjehu radničkih organizacija. Pri tome komunisti su bili spremni da se izlože i opasnostima ako je trebalo izvesti neku akciju od značaja za radnički pokret, pogotovu ako je ona trebala da onemogući klasnog neprijatelja da zada udarac radničkim organizacijama. Tako su, na primjer, Mustafa Dovadžija i Avdo Hodžić poslije zabrane URSS-a, kada je policija zatvarala radničke domove, plijenila imovinu i arhivu zabranjenih organizacija, upali u sindikat kovinara i spasili kompletnu arhivu Saveza i Biblioteku.¹¹⁾

⁹⁾ U željezničkoj radionici ih je bilo nekoliko, postojale su organizacije u Vojno-tehničkom zavodu, fabrici čarapa »Ključ«, Tvornici čičama, u Vogošći, u sindikatu metalaca i još nekoliko uličnih. Podaci prema izjavi: *Rad komunista u Sarajevu u godinama pred drugi svjetski rat*, koju je autoru dao Milutin Đurašković, sindikalni aktivista i član Mjesnog komiteta KPJ u Sarajevu 1939. godine.

¹⁰⁾ Isto.

¹¹⁾ Isto.

Oživljavanje partijskog rada u Zenici, jednom od najjačih industrijskih centara i uticaj komunista na radnička društva, sindikate itd., naglo se počinje osjećati u drugoj polovini 1940. godine. Tada su postojale dvije organizacije KPJ u Rudniku (jamska i vanjska) kojima su rukovodili Marko Rajić i Ibrahim Perviz, a od organizacije u Željezari stvoreno je niz novih jedinica. Jednom je rukovodio Franjo Hen, drugom Savo Papić, trećom Mirko Davidović i četvrtom Mustafa Ganibegović. Sa jedinicom u čeličani rukovodio je Milić Mašković, a postojale su i jedinice inženjera i organizacija u selu Tetovu. Nakon omasovljenja partijskih organizacija, komunisti Zenice su ubrzo preuzeli rukovodstvo Radničkim domom, Radničkom zadrugom, a formirali su i Društvo tehničara i podružnicu SBOTIČ-a u kojima su imali odlučujući uticaj. Narочito zapaženi rezultati postignuti su u sindikatima koji su došli do izražaja na izborima za radničke povjerenike u Rudniku i Željezari. Uspostavljena je i tijesna saradnja sa organizacijama i rukovodstvom u Sarajevu, a održavane su stalne veze sa radništvom Vareša, Breze, Travnika i drugih mjesta.¹²⁾

Međutim, i pored svega što smo rekli (donošenje odluke najvišeg partijskog foruma o ulasku komunista u sindikate, sprovođenje te odluke u gotovo svim dijelovima zemlje, obnavljanje i konsolidovanje partijskih organizacija itd.) u BiH je bilo dosta protivljenja provođenju odluke o ulasku komunista u URSS i teškoća oko razbijanja shvatanja važnosti rada u sindikatima. Zbog toga je održano i posebno savjetovanje komunista o radu u sindikatima, koje je organizovao Pokrajinski komitet KPJ za BiH jula 1940. godine u Sarajevu, a stavovi sa tog savjetovanja ponovljeni su i nekoliko dana kasnije (27. i 28. jula 1940. godine) na pokrajinskoj partijskoj konferenciji. U Rezoluciji Pete partijske konferencije KPJ za BiH o ovom pitanju se kaže: »Zbog toga što su URS-ove sind(ikalne) organizacije u B.H. u većini mjesta u rukama soc(ijal)-demokrata, nisu nikad zastupale interese radničke klase, radnici nerado ulaze u sindikate. Kod radnika se stvorilo ubjedenje da to nisu njihovi klasni sindikati već sindikati omrznutih Jakšića i ko(mpanije). Takav nepravilan odnos prema sindikatima prenijet ie i u redove članova partije. Potrebno je preovladati tako pogrešno shvatanje u tom pitanju i prići najaktivnijem radu na omasovljenju sindikata. Svi radnici moraju postati svesni da samo njihovim ulaženjem u sindikate može biti uništen uticaj soc(ijal)-demokrata, sluga buržoazije i da će samo kroz masovne sindikate radnička klasa moći da popravi svoj teški položaj.«¹³⁾ Konstatujući ovakvo stanje, konferencija želi da ga popravi i promjeni pa komunistima postavlja zadatke:

»Pred part(ijske) org(anizacije) postavlja se kao jedan od najvažnijih zadataka borba za jedinstvo radničke klase. Jedinstvo radničke klase treba stvarati kroz akcije radnika u preduzećima, obuhvatajući radnike svih postojećih sin(dikalnih) organizacija kao i neorganizovane, a boreći se protiv uticaja vodstva poslodavačkih organizacija (HRS, JUJGORAS). Nasuprot težnji buržoazije da kroz poslodavačke (organizacije?) pocepaju radničku klasu, članovi klasnih sindikata moraju težiti stvara-

¹²⁾ Podatke o radu komunista u Zenici uoči drugog svjetskog rata i njihovoj daljoj sudbini vidjeti Todor Vujašinović, *Mučne godine*, Sarajevo 1965. godine.

¹³⁾ *Proleter*, organ CK KPJ, br. 10—11/1940, str. 24.

nju jedinstva radničke klase odozdo, formiranjem jedinstvenih odbora u preduzećima u koje odbore treba da ulaze svi radnici kako organizovani tako i neorganizovani. Treba se otresti socijal-demokratskih shvatanja i prakse o nemogućnosti vođenja akcija dok se ne iscrpu tzv. legalna sredstva.«¹⁴⁾

U stvari, tek nakon Pete zemaljske konferencije KPJ, koja je svestrano razmotrila dotadašnji rad Partije, njegove dobre i loše strane i donijela smjernice za budući rad, u Bosni i Hercegovini su postignuti značajni uspjesi. Tek ova konferencija je pomogla da se otklone preostale greške u radu komunista. »Sprovođenje odluka V konferencije o sindikatima pružilo je našoj organizaciji nove značajne uspjehe u daljem okupljanju, političkom vaspitanju i mobilizaciji radničke klase oko partije; brže su se otklanjala još preostala sektaška shvatanja (neulaženje u URSS-ove sindikate i nerazumijevanje potreba zajedničkih akcija sa radnicima HRS-a i JUGORAS-a) što je do tada bilo velika smetnja omasovljenju sindikata i stvaranja akcionog jedinstva radničke klase.«¹⁵⁾

Na ovakvo stanje u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine presudan uticaj imala je činjenica što u ovoj pokrajini Partija još uvijek nije prodrla u najveće i najvažnije industrijske centre gdje radi i po desetak hiljada radnika, a partijske organizacije ili uopšte nema ili se sastoji od samo nekoliko članova, odnosno što niz godina (od 1929. do 1937. g.) u mnogim mjestima nije bilo kontinuiranog partijskog rada i što se obnavljanje i formiranje novih organizacija vrši dosta sporo, što je, donekle, posljedica i pomanjkanja sposobnog rukovodećeg kadra.¹⁶⁾

Dok su partijske organizacije BiH poslije provala i hapšenja u 1932. godini jedva životarile, a negdje bile potpuno razbijene, socijalisti su, naročito od 1935, razvili vrlo veliku aktivnost među radništvom Bosne i Hercegovine. Tako je, između ostalog, u radničke centre BiH u dosta kratkom roku nekoliko puta dolazio dr Živko Topalović, vođa socijalista iz Beograda i držao zborove svojih pristalica na kojima je redovno govorio i o radničkim organizacijama, položaju radnika, mjerama koje treba poduzeti za njegovo poboljšanje, borbi protiv komunista itd. Tako je, na primjer, 26. aprila 1936. godine u Sarajevu u Radničkom domu održan jedan takav njegov zbor na kome je bilo prisutno oko 1.500 radnika i namještenika. Osnovni motiv Ž. Topalovića za sazivanje ovog zbora je agitovanje za »samostalni politički pokret« ... »samostalnu socijalističku radničku stranku«.¹⁷⁾ Slične zborove on je držao i u Zenici i u Tuzli.¹⁸⁾

Akcije komunista u isto vrijeme nisu tako dobro organizovane ni brojne, ali se ipak provode. Predstavnici Bosne i Hercegovine učestvovali su na sastancima »ljevičara« iz svih dijelova zemlje za stvaranje Jedinstvene radničke partije 19. septembra 1935. godine, a osnovali su i Inicijativni odbor za osnivanje te partije i rasturali njegove letke.¹⁹⁾

¹⁴⁾ Isto.

¹⁵⁾ *Osnivački kongres Komunističke partije Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1950, referat Cvijetina Mijatovića, str. 121—122.

¹⁶⁾ O ovom se govori i na pokrajinskoj i na zemaljskoj konferenciji KPJ 1940. godine, o čemu piše *Proleter* u broju 1 iz 1941.

¹⁷⁾ ASRBiH Sarajevo, BU Pov. DZ br. 1947/1936. Izvještaj izaslanika vlasti sa zbora socijalista u Radničkom domu.

¹⁸⁾ Isto, Pov. DZ br. 2084/1938. i 2118/1938. godine.

¹⁹⁾ Isto, br. 2118/1938.

Najortodoksniji protivnici komunista i svake saradnje sa njima su socijalisti — članovi Oblasnog rukovodstva URSS-a u Sarajevu. Oni su išli tako daleko da su došli u sukob i sa samim rukovodstvom svoje stranke, a isto tako i sa rukovodstvima sindikata u Beogradu i Zagrebu. Do ovih međusobnih trzavica i neslaganja dolazilo je redovno zbog toga što su bosanski rukovodioci URSS-a tvrdili da se u organizacije njihovog saveza u Beogradu i Zagrebu uvlače komunisti »sa kojima oni neće i ne žele nikakve saradnje«, a da primjećuju da to njihove kolege u Beogradu i Zagrebu tolerišu pa i sprovode. Sarajevski funkcioneri URSS-a otvoreno izjavljuju »da se ne slažu sa načinom sindikalno-političkog rada beogradskog i zagrebačkog sindikalnog vodstva, baš zato što su se u njihove redove uvukli komunisti, kojima je vele, stalo do toga, da ruše ono, što su ovi do sada uspeli postaviti na zdrav temelj,²⁰⁾ a spremni su i na otvoreno odbijanje eventualnih naređenja svoje centrale koja bi im pokušala nametnuti takvu saradnju.

Kakva su nastojanja sarajevske grupe rukovodilaca URSS-a protiv komunista u sindikatima može se vidjeti iz članka njihovog ideologa i duhovnog vođe Jove Jakšića **Problemi našeg sindikalnog pokreta,**²¹⁾ u kome govori o izbujanju drugog svjetskog rata i njegovim posljedicama za radničku klasu ka kaže: »Pitanje je da li su naše organizacije sposobne za rješavanje ovih zadataka, koji će bivati sve veći i teži što rat bude duže trajao. Odmah se može reći da su sve one organizacije, koje su došle pod politički uticaj, za te poslove potpuno nesposobne i da o njima i ne misle. Pogotovu to važi za one sindikate koji su potpali pod uticaj onih političkih grupa, koje ni same ne mogu, gotovo bi se moglo reći neće, legalno da postoje. Upravo tamo gdje je sedište najvećeg broja centrala, u Beogradu i Zagrebu, ti uticaji su najjači. Zato je jedan dio našeg sindikalnog pokreta onesposobljen da u današnjim teškim socijalnim prilikama ma šta učini za svoje članove« ... »Umjesto da proučavaju privredne i socijalne prilike i da se trude da rad organizacija tim prilikama prilagode, oni se bave onakvom političkom agitacijom koja sa radom sindikalnih organizacija ne samo da nema nikakve veze, nego je tom radu potpuna suprotnost.« Jakšić zatim pledira da se »agenti« političkih partija odstrane iz sindikalnih organizacija, da sindikat vrši samo svoj zadatak, a da se sve one organizacije koje to ne čine iz bilo kojih razloga, odstrane iz zemaliske centrale URSS-a, a prije svega traži da se osudi takav rad u sindikatima, »kao što smo to — veli — u sredini našeg pokreta uvijek činili.«²²⁾

Nastojanja Partije dala su, i pored svih smetnji koje smo pomenuli, određene rezultate. To se najbolje može vidjeti po akcijama koje provodi radništvo. Pomenućemo samo krupnije u kojima se jasno ispoljava taj uspjeh: — Tokom marta 1938. i marta 1939. godine u mnogim mjestima su održane masovne manifestacije i demonstracije koje su provedene pod vodstvom komunista i uz brojno učešće radnika protiv anšlusa Austrije i napada na Čehoslovačku; — Strajkovi koje vode sindikalne organizacije URSS-a sve više primaju politički značaj i ne vode se samo iz ekonomskih i odbranbenih razloga. U njima ne učestvuju samo rad-

²⁰⁾ Isto, br. 4036/1940.

²¹⁾ Članak objavljen u časopisu *Snaga*, Sarajevo br. 1/1940.

²²⁾ Isto.

nici iz jednog preduzeća i jednog mjesta, nego su to šire akcije radnika iz više struka, a pomoć pružaju i članovi drugih saveza i drugih mjesta pa i okolno seljaštvo i građanstvo. Poznati su štrajkovi rudara Ljubije, radnica tvornice čarapa »Ključ« u Sarajevu, tvornice »Sana« kod Borskog Novog i drugi. Vrlo je mnogo akcija protiv rata i skupoće, za saradnju sa SSSR-om itd.

Uticao Partije na rad URSS-a bio je već u cijeloj zemlji vrlo jak, ali to ipak nije značilo potpuno ostvarenje planova KPJ. Naime, veliki broj radnika nalazio se još uvijek u HRS-u, JUGORAS-u i drugim sindikatima ili uopšte nije bio nigdje organizovan, odnosno nalazio se van domašaja KPJ. Da postane predstavnik i predvodnik širokih slojeva radnika u njihovoj borbi za poboljšanje položaja i ostvarenje ekonomskih interesa i političkih prava partija ipak nije mogla i bez tih radnika. Zato se u uputstvima za rad komunista u 1940. godini, između ostalog, kaže: »Na sindikalnom terenu provoditi oštru borbu sa reakcionarnim socijalno-demokratskim, hrišćansko-socijalističkim, narodno-socijalističkim i jugoslovenskim sindikalnim vođstvom.

U ovom pravcu:

- a) stvoriti i organizovati borbenu sindikalnu jedinstvo odozdo;
- b) ujediniti sve borbene radnike iz JUGORAS-a i drugih sindikalnih grupa;
- c) do maksimuma mobilisati sve sindikate u borbi za dnevne zahtjeve radničke klase;
- d) pojačati borbu protiv oportunističkog mišljenja socijalnih demokrata, da u sadašnjem položaju sindikata ne smiju ulaziti u neposrednu akciju imajući pred očima da će pozicije sindikata biti utoliko čvršće ukoliko više razviju svoju borbu;
- e) organizovati naročitu borbu među seljacima, imajući u vidu da je borba same radničke klase nemoguća bez saradnje seljačkih masa...«.²³⁾

U ovim nastojanjima komunisti su imali dosta uspjeha. Nije izostala ni saradnja na liniji radnici—seljaci, pa ni stvaranje zajedničkih odbora. Naravno, vlast je sa podozrenjem gledala na sve to i pokušavala da to onemogući. Nakon više neuspjelih pokušaja da zaustavi revolucionisanje radničkih sindikata i bujanje cjelokupnog demokratsko-revolucionarnog pokreta, režim se odlučuje na zabranu rada Ujedinjenom radničkom sindikalnom savezu Jugoslavije 30. decembra 1940. godine koju proučava zatvaranjem radničkih domova, plijenjenjem arhive i cjelokupne imovine sindikata i brojnim hapšenjem i progonjenjem rukovodilaca klasnog radničkog pokreta. Međutim, revolucionarni pokret je bio već uzeo tolikog maha i tako otišao u širinu da ga više nije mogla zaustaviti jedna odluka, ma kako se ona revnosno i rigorozno provodila. Umjesto u zabranjenom URSS-u, radništvo nastavlja započetu borbu u drugim organizacijama — jednostavno se donose odluke o prelasku u HRS, kao na primjer u Mostaru, i nastavljanju tamo započetih akcija, ili se, kao u Sarajevu, Zenici, Brezi, Varešu, Kaknju, Tuzli i drugim mjestima, stva-

²³⁾ A SR BiH Sarajevo, BU Pov. DZ br. 5130/1940, — Kraljevska banska uprava Drinske banovine u Sarajevu pod ovim brojem upućuje upravniku policije u Sarajevu, sreskim načelnicima i sreskim ispostavama instrukcije šta da preduzimaju povodom ovih novih mjera KPJ koje im takođe saopštava.

raju takozvane »neutralne liste« na izborima za radničke povjerenike, radničke zaštitne ustanove i sl. i odnose pobjede.

THE FIGHT OF THE COMMUNIST PARTY OF YUGOSLAVIA FOR INFLUENCE IN THE TRADE UNIONS IN BOSNIA-HERCEGOVINA JUST BEFORE THE SECOND WORLD WAR

Summary

From 1929 — when King Alexander proclaimed a dictatorship, on which occasion he, among other things, proscribed the work of the Independent Trade Unions, and right up to 1934, the Communist Party of Yugoslavia floundered unsuccessfully in its attempt to find the most suitable form of action for the Communists in the Trade Unions. Illegal Trade Unions were tried, then with Revolutionary Trade Union opposition in order to finally adopt the road towards a mass movement inside the free Trade Unions, which it hoped in this way to take over and change it completely into an organ of the class war. With this in view, concrete resolutions were made at the Fourth World Conference of the Communist Party of Yugoslavia, in December 1934, which immediately came into force in a greater part of the country except in Bosnia. Hercegovina where for various reasons they were not executed until the end of 1938 or the beginning of 1939.

This short work is devoted to the fight of the Communist Party of Yugoslavia for the entry of Communists into the Trade Unions in these parts and the creation of the influence of the Party over these workers organisations. The efforts of the Communist bore fruit, with some delay, it is true, which is justified by objective reasons for such a development of events on the soil of Bosnia-Hercegovina.